

УДК 94 (477+47) (94 : 327) 1918

**МІСЦЕ IV УНІВЕРСАЛУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ
(до 100-річчя прийняття)****Світлана Гусєва**

Національний університет «Одеська морська академія»
Україна, 65029, м. Одеса, вул. Дідрихсона, 8
e-mail: s.guseva.odessa@ukr.net

На сучасному етапі українського державотворення особливої актуальності набуває дослідження історичного минулого у боротьбі за розбудову незалежної держави. Важливе місце у цьому процесі займає IV Універсал Української Центральної Ради, 100-річчя якого припадає на сьогоднішній день. Актуальність проблеми обумовлена і політичною ситуацією в Україні, яка опинилася у стані війни й іноземного втручання, порушення її територіальної цілісності. І знову, Російська Федерація підтримала сепаратистські сили в окремих регіонах України, унаслідок чого, Крим і Донбас опинилися під російською окупацією. Тому важливо використовувати історичний досвід виважено та критично, і не повторювати помилок, які мали місце під час української національно-визвольної революції 1917-1920 років взагалі, та при реалізації рішень IV Універсалу, зокрема.

Проблема дослідження державотворчих процесів під час національно-визвольної революції 1917-1920 років знайшла відображення у працях українських вчених, які зробили досить значний вклад у розробку даної тематики. Так, у наукових працях: В. Верстюка, В. Вінниченка, Я. Грицака, М. Грушевського, О. Копиленка, С. Корновенка, В. Солдатенка й інших розроблялися теоретичні засади першого досвіду українського державотворення щодо формування незалежної держави, її законодавчого забезпечення [1-5; 9; 10; 16]. Особливу увагу слід звернути на дослідження О. Кудлая, С. Кульчицького, І. Нагаєвського, в яких проаналізовано зміст Універсалу й організаційно-правові фактори становлення УНР [10-12]. Однак, проблема проголошення незалежності України у 1918 році ще не вичерпана, окремі її аспекти актуальні у сучасній складній суспільній і геополітичній ситуації.

Метою статті є комплексне дослідження передумов прийняття IV Універсалу, його реалізації, місця в українському державотворенні та значенні сьогодні.

В історії українського державотворення IV Універсал Центральної Ради займає особли-

ве місце. Вперше було проголошено незалежність держави «де-факто» на терені колишньої Російської імперії та започатковано її розбудову. Шлях до проголошення незалежності Української Народної Республіки був довгим і неоднозначним, мав свої особливості, тому доцільно зупинитися на низці аспектів характерних для даного етапу.

Одним із важливих аспектів є виникнення ідеї самостійності України в українському національному русі, яка знайшла відображення у програмних документах українських політичних партій на початку ХХ ст. Проте, думку про національну відокремленість України розділяли лише незначні кола української інтелігенції, а ідея української державності була лише логічним висновком соціалістичної ідеї, взагалі. У цьому крилося джерело державотворчої слабкості тогочасної України. Перший крок до самостійного державотворення зробили українська народна партія, партія соціал-революціонерів і партія соціал-самостійників. Головними засадами їх програм були – самостійність і суверенність Соборної України, Українські Установчі Збори, які мають визначити державний устрій і забезпечити правовий порядок і законність. Тобто, на початок 1917 року ці партії вийшли на політичну арену з чітко розробленими програмами, які б у разі об'єднання їх зусиль і практичного втілення у життя могли б забезпечити існування незалежної української держави. На жаль, більшість українських політичних сил були ще незрілими та знаходилися у полоні федеративної ідеї з Росією, яка мала глибоке коріння в українському суспільстві, а самостійників було небагато. Навіть керівництво Центральної Ради протягом 8 місяців відмовлялося від самостійності України та визначало її статус як державної автономії у складі демократичної Російської республіки, це була серйозна помилка, яка призвела до фатальних наслідків [2; 3, с. 69].

Задуми створення незалежної держави мали місце й у діяльності Центральної Ради, яка з самого початку своєї роботи спиралася на

державотворчі традиції українського народу, на демократизм усіх державних інститутів, створених у минулому, на великий історичний досвід. Розбудова держави здійснювалася нею на широкій соціальній основі та вимагала ґрунтовної розробки й виваження політичних рішень. Але в її діяльності мали місце і серйозні хитання у стратегічних і політичних орієнтирах, непослідовність тактичних дій, під час допускalisя невинувдані поступки та компроміси, відсутність єдності, переважав пріоритет національної ідеї над соціальною [15; 16, с. 407].

Державотворча робота Центральної Ради відображена у законодавчих актах – Універсалах, які стали важливою віхою на шляху до незалежності. Так, III Універсал проголосив про створення Української Народної Республіки та про необхідність соціально-економічних перетворень на нових засадах. Необхідно зауважити, що деякі члени Центральної Ради були незадоволені змістом документу та гостро його критикували, протестували проти рішення про скасування прав власності на землю. Під впливом більшовицької агітації перебувала і частина українського робітничого класу. Нерішучість Центральної Ради у вирішенні земельного питання та деяких інших питань надавала перемогу більшовикам у проведенні пропаганди, у тому числі і проти уряду. Як бачимо, Центральна Рада припустилася серйозної помилки, відклавши вирішення цих питань до Установчих зборів [14, с. 63; 10]. У цей самий час більшовики впроваджували у життя Декрет про землю, стрижнем якого була конфіскація поміщицьких земель і роздача їх селянам без викупу. Така політика сприяла втраті довіри селян до Генерального Секретаріату.

Однією з передумов створення самостійної держави було складне економічне положення, яке було спричинено чотирма роками світової війни, вісьмома місяцями конфліктів з Тимчасовим урядом, війною з більшовицькою Росією та радянською Українською республікою, двовладдям, кризою демократичної практики, що призвело до зубожіння селян, падіння виробництва промислової продукції, руйнування транспорту, зв'язку, фактичному розвалу армії. І тільки проголошення незалежності УНР могло реально виправити ситуацію [8, с. 70].

Перед Центральної Радою постала ще одна серйозна проблема – відносини з більшовицькою Росією, яка виношувала плани втримати під своїм контролем українські землі. Більшовики розгорнули широку пропагандистську кампанію, підтримували ліві елементи українських партій з метою розколу Центральної Ра-

ди, намагались підірвати вплив, авторитет та єдність, чинили зовнішній силовий тиск, який дедалі більше набував характеру воєнної загрози. Більшовицька Росія на словах підтримувала суверенність України та право на відокремлення (Маніфест до українського народу від 17 грудня 1917 р.). На жаль, це були тільки слова, а фактично радянська Росія виношувала плани силовим методом встановити радянську владу в Україні. Про це свідчить і ультиматум до Центральної Ради від того ж числа, де ставилися надумані вимоги, у разі невиконання яких Росія «вважатиме себе у стані війни проти Центральної Ради». Це був привід для воєнних дій. Генеральний секретаріат опинився у дуже скрутному становищі, Росія припинила постачання грошей, тому уряд почав випускати паперові гроші. На той час українська банківська система ще не була відділена від центру. Більш того, Росія намагалася представити боротьбу проти УНР як внутрішній конфлікт між партіями та членами Центральної Ради, а не як зовнішню агресію щодо української території та підтримувала Українську радянську республіку, проголошену у Харкові 17 (25) грудня 1917 року. Як бачимо, формальне відокремлення від режиму більшовицької Росії було проблемою першочергового політичного значення [2; 12, с. 90].

Далі слід зазначити, що не тільки внутрішні причини зумовили державне оформлення України у 1917-1918 роках, а й зовнішні обставини. Суть і драматизм цього історичного моменту визначили подальші події. Необхідно брати до уваги й те, що доля України була визначальною для долі всієї Європи, так як це була територія, де локальні конфлікти мали глобальне значення. Аналіз зовнішніх геополітичних чинників, таких як: Перша світова війна, в якій українські землі відігравали досить значну роль і руйнівні наслідки війни для України; російська Жовтнева революція та пов'язана з нею агресія проти УНР розпочата у грудні 1917 р.; намагання домогтися міжнародного визнання та встановлення миру прискорили проголошення незалежності держави. Зовнішньополітичні умови потребували участі делегації УНР у мирній конференції щодо припинення Світової війни. Але така участь ставала реальною тільки у тому разі, коли УНР здобувала правовий статус незалежної суверенної держави та виступала б як суб'єкт міжнародного права [3]. Тому одним із ключових завдань політики Центральної Ради було питання про визнання УНР «де-факто» та «де-юре» з боку держав Антанти й інших держав, а також

встановлення миру з Німеччиною й Австро-Угорщиною. Взагалі, німецький фактор відіграв дуже важливу роль для молодого держави.

Ситуація в Україні привернула увагу Антанти ще у серпні 1917 р., коли до Києва приїхали французькі представники, а після жовтневого перевороту у Росії ставки воєнних місій країн Антанти переїхали до Києва, який став центром дипломатичної діяльності. Ще наприкінці 1917 р. Антанта заявила, що готова визнати УНР «де-факто» та підтримати незалежність УНР, німецько-австрійське командування також заявляло про готовність визнання української незалежності. Але поштовхом до активізації зовнішньополітичної діяльності Центральної Ради став початок переговорів Росії 2 грудня 1917 р. між Країнами Четверного союзу та підписання угоди про перемир'я між ними. УНР не могла перебувати у стані війни із зазначеними країнами. Урядом було прийнято рішення про укладення миру, а відносини з Антантою було припинено [15, с. 67].

12 грудня 1917 р. Генеральний секретаріат Центральної Ради оприлюднив дипломатичну ноту про положення в Україні та примирення з усіма воюючими країнами, тим самим було зроблено все для легітимізації української держави на міжнародній арені. У документі вказувалося, що влада більшовицької Росії більше не поширюється на українські землі, тому будь-яка угода, підписана нею, не буде законною без ухвали урядом УНР. Країни Четверного блоку погодилися з аргументами Центральної Ради та дали згоду на участь у перемовинах делегації УНР. 29 грудня 1917 р. у Брест-Литовську було офіційно визнано делегацію УНР повноправним учасником переговорного процесу. Делегацію представляли від імені УНР – В. Голубович, М. Левицький, М. Любинський, М. Полозов та О. Севрюк, вони мали інструкції домагатися об'єднання усіх українських земель, включаючи західноукраїнські землі, а за несприятливих умов добитися виокремлення західноукраїнських земель у коронний край з найширшою автономією. Проте, Німеччина й Австро-Угорщина відкинули домагання УНР про входження Галичини до її складу. Вони поставили вимогу про офіційне проголошення незалежності УНР, щоб мати правову базу для ведення переговорів. Завдяки перемовинам у Брест-Литовську УНР стала предметом європейської та світової геополітики і суб'єктом міжнародної уваги [17, с. 527-528]. Тобто, для проголошення УНР були всі передумови, як зовнішні, так і внутрішні.

Прийняття IV Універсалу Центральної Ради

та проголошення незалежності УНР було кульмінаційною подією у розбудові української державності у 1918 р. Центральна Рада, нарешті, відкинула сумніви щодо можливості самостійного існування УНР. М. Грушевський зазначив, що «Всі ці обставини вимагали негайного оформлення того фактичного стану, в якому опинилась Україна; фактично вона стала самостійною, незалежною державою, яка мала свою монету, своє військо, вела самостійну міжнародну політику, але формально вона не проголошувала досі своєї незалежності, відкладаючи рішення цієї справи до Українських Установчих Зборів» [5, с. 226].

На наш погляд, цікавим є сам процес обговорення тексту Універсалу. Серед членів Центральної Ради були різні точки зору на найбільш проблемні, які знайшли відображення у трьох проектах IV Універсалу. Перший був розроблений М. Грушевським, другий В. Винниченко, третій М. Шаповалом і М. Солтаном. М. Грушевський запропонував лаконічний варіант, в якому йшлося про втілення в життя споконвічного ідеалу українського народу до національного визволення, про цілковиту незалежність України та її державну самостійність, яку має проголосити Центральна Рада. У проекті йшла мова про форму держави, яка має бути демократичною республікою. Уряду доручалося державне будівництво. Інші два проекти були більш конкретними та детальними, так як в них містилися конкретні заходи щодо створення української республіки, вирішення соціально-економічних питань – земельного питання, націоналізації промисловості тощо. В ході дискусії сторони прийшли до компромісу та проект М. Грушевського був доповнений окремими положеннями інших двох проектів, при чому заходи, щодо проведення соціально-економічних перетворень були більш толерантними чим планувалося авторами останніх двох документів [7]. На жаль, не всі члени Центральної Ради погоджувалися з негайним проголошенням самостійності, деякі вважали, що ще зарано робити такий доленосний крок. Більшість, на чолі із М. Грушевським, підтримала своєчасність проголошення IV Універсалу. Формування власної державності було об'єктивною потребою та зволікання призвело б до втрати демократичних надбань.

9 (22) січня 1918 р. розпочалося закрите засідання Малої Ради, яке завершилося прийняттям Центральною Радою IV Універсалу. У голосуванні взяли участь 49 членів Малої Ради: з них 39 проголосувало – за, 4 – проти, 6 –

утрималось. Процедура голосування надала IV Універсалу статус законопроекту. УНР проголошувалася суверенною державою й отримала можливість піти своїм шляхом [7].

Українська Народна Республіка була першою країною у Східній Європі, яка у XX ст., після Фінляндії, проголосила незалежність – раніше, ніж країни Балтії, Польща та Чехословаччина [4, с. 87].

Однак проголошення незалежності УНР – це одна справа, а розбудова молоді держави, інша. В умовах зовнішньої агресії важливо було створити практично весь необхідний набір державних інституцій: парламент, уряд, власну банківську систему, військові сили, розробити та прийняти Конституцію, провести соціально-економічні реформи, про те часу та ресурсів на творення сталих інституцій було обмаль. Якщо розглядати IV Універсал з точки зору його місця в українському державотворенні, то слід зазначити, що у документі йшла мова про законодавчу та виконавчу владу. Законодавча гілка влади – Центральна Рада, Установчі Збори, а виконавча – уряд – Рада Народних Комісарів, яка мала стати державним органом УНР, при чому цей орган утворює УЦР і підзвітний він лише їй [8, с. 71].

Доречно надати високу політичну оцінку діяльності М.С. Грушевського й інших членів Центральної Ради, які заклали фундамент під державно-правову структуру української держави шляхом створення державного законодавства, укладення міжнародних договорів й інших актів, що стало твердою основою державотворення в Україні у подальшому. Необхідно зазначити, що перед УНР, з перших днів незалежності, постало питання створити свою законодавчу базу та скасувати усі закони, розпорядження й урядові установи, видані Тимчасовим урядом. Першочерговим завданням було вдосконалення діяльності законодавчих органів – Великої та Малої Рад, гарантування громадської та політичної правоздатності та дієздатності, рівності громадян, право участі у формуванні органів влади, проголошення незалежності судової влади, прийняття Конституції УНР.

Цікавим є той факт, що першим законом, прийнятим у день проголошення IV Універсалу, став «Закон про національно-територіальну автономію», в якому підтверджувалося право національних меншин на національно-персональну автономію. Це свідчить про врахування інтересів усіх народів, що проживали на території України [2; 10].

Одним із важливіших постулатів

IV Універсалу Центральної Ради було проголошення принципу народовладдя, вказувалося, що влада у державі «...буде належати тільки народові України, іменем якого, поки зберуться Українські Установчі збори, будемо правити ми, Українська Центральна рада, представництво робочого народу, селян, робітників і солдатів, та наш виконавчий орган, який однині матиме назву Ради Народних Міністрів» [8, с. 71]. Принцип народовладдя було закладено у Конституції України 1996 р., де вказано, що джерелом влади є народ.

В Універсалі також були визначені функції Установчих зборів, вказувалося, що вони є «найвищим господарем і впорядником землі нашої і мають закріпити свободу, лад і добробут Конституцією нашої незалежної Української Народної Республіки на добро всього трудящого народу» [8, с. 72]. Приділялася особлива увага проведенню Всеукраїнських Зборів, які планувалося провести за кілька тижнів, наказувалося усім громадянам бути пильними при підрахунку голосів. Далі розглядався ще один дуже важливий аспект державного будівництва – обрання місцевих органів влади. У документі підкреслювалося: «Коли вояки наші повернуться додому, народні ради – волосні й повітові – та міські думи мають бути переобрані в час, який буде приписано, щоб і вояки наші мали в них голос» [8, с. 71].

У IV Універсалі були чітко сформульовані стратегічні напрямки у зовнішньополітичній сфері: встановлення миру, продовження та доведення до кінця переговорів з Четверним союзом, принцип добросусідства, злагоди, невтручання у внутрішні справи інших держав та недопущення втручання у справи УНР, декларувалося прагнення до дружніх відносин із сусідами – Росією, Австро-Угорщиною, Туреччиною й іншими країнами. Уряду надавалося завдання: «...від цього дня вести розпочаті вже нею переговори про мир з центральними державами цілком самостійно й довести їх до кінця, незважаючи ні на які перешкоди з боку яких-небудь інших частин бувшої Російської імперії, й установити мир, щоб край наш розпочав своє господарське життя в спокою й згоді». В Універсалі підкреслювалося, що «...ніяких війн піддержувати не будемо, бо український народ хоче миру, і мир демократичний повинен бути якнайшвидше». Було піддано жорсткій критиці політику більшовиків, які розв'язали громадянську війну в Україні, більш того, ЦР зобов'язувалася вести боротьбу проти прибічників більшовиків в Україні та їх союзників. Всіх громадян самос-

тійної України Універсал закликав: «непохитно стояти на сторожі добутої волі та прав нашого народу і всіма силами боронити свою долю від усіх ворогів селянсько-робітничої самостійної Республіки Української» [8, с. 71-72].

У документі зроблено акцент і на економічних питаннях. Досить докладно викладено заходи щодо відновлення економіки за рахунок державного скарбу. Особлива увага приділена земельній проблемі. Вказувалося, що комісія у земельній справі виробила закон про скасування власності й соціалізацію землі та передачу землі трудовому народу без викупу вже до початку весняних робіт через земельні комітети. Центральній Раді та Раді Народних Міністрів доручалося розглянути даний закон через кілька днів. Далі йшла мова про націоналізацію надр, лісів і водних ресурсів, які переходили у підпорядкування уряду УНР. Що стосується промисловості, то Раді Народних Міністрів рекомендувалося негайно приступити до переведення всіх заводів і фабрик на мирний лад, відновлення усіх галузей промисловості, прийняти заходи щодо ліквідації безробіття, спекуляції. Пропонувалося розробити закони про внутрішню торгівлю, експорт та імпорт, про монополію заліза, вугілля, шкіри, тютюну й інших продуктів і товарів. Важливим заходом було рішення встановити державно-народний контроль над усіма банками [8, с. 71]. Як бачимо, в Універсалі йшлося не тільки про розробку та прийняття законів у галузі економіки та банківській системі, а й про створення механізмів для їх реалізації.

У військовій сфері в Універсалі проголошувався намір після закінчення війни демобілізувати армію та замінити її народною міліцією. Підтверджувалися також і демократичні свободи проголошені III Універсалом.

Аналіз тексту документу дозволяє стверджувати, що вперше в історії України було окреслене нове бачення українського державотворення, головні напрямки розбудови незалежної держави, зроблено наголос на кардинальних проблемах зовнішньополітичної діяльності, внутрішньої політики та розв'язання національного питання.

Проте, даний законодавчий документ був досить неоднозначний, оскільки проголошена в Універсалі самостійність не мала абсолютно характеру, бо не відкидалась ідея федеративного зв'язку з народними республіками колишньої Російської держави. Суперечливий характер Універсалу відображав політичне становище, яке склалося у Центральній Раді на початку 1918 року – боротьба за владу між

українськими демократами, політична неадекватність лідерів, втрата відчуття реальності, спроба відродження української державності на багнетах німців тощо. Відчувалась недостатня консолідація суспільних верств, неподоланність соціалістичних і федералістських ілюзій, недооцінка ролі збройних сил, кволість мобілізаційних зусиль уряду та прорахунки у виборі стратегічних союзників. Більш того, історичні рішення Української Центральної Ради були прийняті тоді, коли революційний рух йшов на спад і доля українського демократичного уряду була уже вирішена.

IV Універсал завершив процес складного та суперечливого розвитку українського національно-визвольного руху й ознаменував завершення еволюції від автономізму та федералізму до самостійництва, у цьому і полягає найбільше значення даного державотворчого акту [14, с. 232].

Проте, проголошення універсалу не давало змоги Центральній Раді зберегти територію, вплив і владу. В умовах більшовицької експансії з півночі й австро-угорської – із заходу, почалася реалізація Універсалу та початок державної розбудови. Ситуація була дуже складною, з одного боку виступ проти Центральної Ради робітників заводу «Арсенал», з другого – наступ на Київ військ радянської Росії. Вже з початку 1918 р. Центральна Рада втрачала позицію за позицією. Радянську владу було встановлено у Миколаєві, Одесі, Херсоні й інших містах України. 26 січня (9 лютого) 1918 р. більшовицькі війська М. Муравйова увійшли до столиці. Уряд УНР змушений був поїхати до Житомира, а невдовзі до Сарн. Ці події практично паралізували місцеву владу УНР. Посилюється зневіра народу щодо здатності Центральної Ради розв'язати нагальні державні проблеми, соціальні орієнтири беруть гору над національними. Більш того, Центральна Рада у кульмінаційний момент не мала боєздатних військ. Український уряд зволікав зі створенням регулярного війська та загальною мобілізацією населення для відсічі радянських військ. В уряді назривала криза. 29 січня (12 лютого) під тиском міжпартійних незгод подав у відставку В. Винниченко. Раду Народних Міністрів очолив есер В. Голубович. Він поставив перед урядом першочергове завдання – створити місцеві органи влади, яких фактично на той час не існувало. На жаль, це завдання не було виконано. Уряд проіснував до 29 квітня 1918 р. [12, с. 90-91]. Відсутність єдності перешкоджала здійснювати політику боротьби з анархією, розрухою у промислово-

сті та сільському господарстві, налагоджувати місцевий державний апарат. У березні-квітні число діючих членів Центральної Ради становило близько 40 осіб [14, с. 250].

Одним із важливих напрямків реалізації завдань IV Універсалу було питання про укладання миру. 27 січня (9 лютого) 1918 р. у Брест-Литовську був підписаний сепаратний договір між УНР та Четверним союзом, який став першим мирним договором у світовій війні. Цей факт свідчить про народження української дипломатії, на той час, ще непрофесійної, але дієздатної. Була одержана перша перемога на міжнародній арені. За умовами Брест-Литовського мирного договору Німеччина та її союзники визнавали УНР незалежною суверенною державою, встановлювалися кордони, які існували між Австро-Угорщиною та колишньою Російською імперією. Дипломатичні та консульські відносини між країнами мали бути встановлені після ратифікації договору. Більш того, за договором радянська Росія зобов'язувалася визнати суверенність УНР і припинити проти неї воєнні дії.

Розуміючи, що тільки допомога країн Четверного союзу зможе врятувати УНР від більшовиків, Центральна Рада на засіданні Малої Ради прийняла рішення про німецьку військову допомогу. Центральна Рада розраховувала, ця допомога може обмежитися введенням на територію України двох дивізій, сформованих у Німеччині й Австро-Угорщині з військовополонених українців. Проте, німецький та австро-угорський уряди наполягали на введенні в УНР власних регулярних військ. Уряд розцінював іноземну присутність, як чисто технічну акцію у боротьбі з більшовиками, що не буде мати силового впливу на внутрішню політику УНР. Спочатку німецько-австрійське командування дійсно декларувало про невтручання в українські справи, більш того, відповідно з договором, Німеччина й Австро-Угорщина взяли на себе функції оборонців інтересів УНР та її керівного органу – УЦР.

За цю допомогу УЦР зобов'язувалася протягом 6 місяців поставити Німеччині 60 млн. пудів хліба, велику кількість сировини й інших матеріальних цінностей. На плечі народу ліг тягар по утриманню окупаційної армії [13, с. 107-108]. Брест-Литовська мирна угода надавала Центральній Раді ще один шанс для політичної самореалізації. 27 лютого 1918 р. розпочалася німецько-австрійська окупація України, а 2 березня вони зайняли Київ, куди повернулася Центральна Рада. Уряд оголосив про відновлення своєї верховної влади та по-

чав втілювати у життя завдання проголошені у IV Універсалі. Було прийнято низку законодавчих актів: закон про новий територіальний поділ держави; про реорганізацію армії у народну міліцію; про проведення календарної реформи та перехід на західноєвропейський час: закон про грошову систему; про земельну реформу; про 8-годинний робочий день; про державний герб; про громадянство в УНР та адміністративний поділ держави, а також було призначено дати відкриття Установчих зборів і виборів місцевого самоврядування [9; 13, с. 105]. 29 квітня 1918 р., у день державного перевороту, УЦР встигла обрати Президентом УНР М. Грушевського та схвалити Основний Закон Республіки. Статут про державний устрій, права та вольності УНР – був фактично Конституцією України. Він став закономірним підсумком розвитку політичного процесу в Україні, започаткованого у березні 1917 р. У законі юридично оформлялося відродження державності України, політико-правові норми впорядкування суспільства країни, утверджувала республіканська форма держави з парламентарно-демократичним режимом. Це був досить прогресивний документ на той час [8, с. 15, 73].

Проте, опинившись фактично у стані окупації, уряд України став заручником власної політики. Намагання зберегти, хоча б якоюсь мірою, незалежність у реалізації державної влади були нездійсненими. Німецьку військову адміністрацію не цікавило питання конститування української національної державності. Запрошення німецько-австрійських окупантів і співробітництво з ними відштовхнуло від УЦР мільйони людей.

Хоча формально суверенітет УНР визнавався, але насправді повними хазяями у політичному й економічному житті країни було окупаційне командування, яке безконтрольно хазяйнувало в окремих галузях господарства, видавало власні нормативні акти, що мали чинність в Україні, чинило свій суд над українськими громадянами. Німецько-австрійське командування досить швидко зрозуміло слабкість Центральної Ради та безперспективність співробітництва з нею, було незадоволене її управлінням, особливо виконавчою владою на місцях. Уряд не міг гарантувати стабільних поставок продовольства, тому німецько-австрійське командування прийняло рішення замінити уряд і встановити сильну владу [14, с. 243-250]. Український народ укотре став експериментом для тактичних схем іноземного походження. Як свідчить досвід, зовнішнє

управління носить не завжди позитивний характер, воно має і негативні наслідки для країни, якою управляють. Про це не слід забувати нинішнім українським політикам.

Таким чином, можна зробити висновки, що історичне значення IV Універсалу Центральної Ради полягає у проголошенні незалежності УНР – вперше в історії українського народу. Столітній ювілей яскраво висвітлив історичне значення IV Універсалу у подальшій розробці конституційних засад українського державотворення. Країна набула нового якісного статусу, а державна влада стала єдиною у межах своєї території, остаточно було розірвано відносини з Росією та закладені основи наступного державного будівництва. Документ конституційного значення чітко окреслив головні напрямки українського державотворення у сфері внутрішньої та зовнішньої політики, започаткував законодавчий процес, поставив національне питання як одне із головних завдань. На жаль, початковий етап українського державотворення залишився незакінченим у результаті зовнішнім і внутрішнім причинам. Агресія більшовицької Росії, німецько-австрійська окупація призвели до поразки УНР. До внутрішніх причин можна віднести слабкість політичних сил, відсутність єдності у вирішенні кардинальних питань внутрішньої політики. Національна єдність є не тільки базовою цінністю, а й обов'язковою передумовою успішної відсічі зовнішній агресії. Сьогод-

ні необхідно творчо врахувати досвід борців за незалежність України та не повторювати їх помилок.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Верстюк В. Українська Центральна Рада: період становлення // Український історичний журнал. 2007. № 2. С. 90-91.
2. Винниченко В. Відродження нації. Київ, 2008. 80 с.
3. Горелов М., Моця О., Рафальський О. Четвертий Універсал Української Центральної Ради. Київ, 2009. С. 776-781.
4. Грицак Я. Нарис історії України, Формування модерної нації XIX-XX ст. Київ, 1996. 165 с.
5. Грушевський М.С. Історія України. Київ: Знання, 1992. 228 с.
6. Грушевський М. На порозі нової України. Київ: Знання, 1991. 84 с.
7. Зінченко О. Незалежність № 1: Коли Грушевський насправді її оголосив, чому Винниченко сумнівався, а Єфремов був проти // Історична правда. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2015/01/26/146960/>
8. Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. 272 с.
9. Копиленко О. Сто днів Центральної Ради Київ: Україна, 1992. 204 с.
10. Корновенко С. Українська революція: навч. посібник. Вінниця: Фоліант, 2004. 432 с.
11. Кудлай О. Четвертий Універсал Української Центральної Ради // Український історичний журнал. 2017. № 3. С. 3-4.
12. Кульчицький С. Центральна Рада. Утворення УНР // Український історичний журнал. 1992. № 6. С. 90-91.
13. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. Київ, 1993. С. 97-117.
14. Нариси історії української революції 1917-1921 років: у 2 кн. Кн. 1. Київ: Наукова думка, 2011. 389 с.
15. Полонська-Василенко Н. Історія України 1900-1923 рр. Київ: Офорт. 1992. С. 63
16. Солдатенко В. Українська революція : історичний нарис. Київ: Либідь, 1999. 976 с.
17. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2-х т. Київ: Знання, 1996-1997.

Гусева Світлана Місце IV Універсалу Центральної Ради в українському державотворенні (до 100-сторіччя прийняття)

У статті розкрито головні етапи на шляху до проголошення IV Універсалом Центральної Ради незалежності Української Народної Республіки. Автор особливу увагу звернув на передумови, які сприяли розумінню необхідності створення самостійної української держави, на вплив зовнішніх і внутрішніх чинників. Висвітлено важливі напрямки державотворення, задекларовані у IV Універсалі, розглянуто специфіку реалізації завдань документу.

Ключові слова: Центральна Рада, Українська Народна Республіка, IV Універсал, незалежність, самостійність, мир, національна злагода

Гусева Светлана Место IV Универсала Центральной Рады в создании украинского государства (к 100-летию принятия)

В статье раскрыты главные этапы на пути к провозглашению IV Универсалом Центральной Рады независимости Украинской Народной Республики. Автор особое внимание обратил на предпосылки, которые способствовали пониманию необходимости создания самостоятельного украинского государства, на влияние внешних и внутренних факторов. Освещены важные направления государственного созидания, принятие IV Универсалом, рассмотрена специфика реализации заданий документа.

Ключевые слова: Центральная Рада, Украинская Народная Республика, IV Универсал, независимость, самостоятельность, мир, национальное согласие

Guseva Svitlana Studies a place of the Central Rada's 4th Universal in the State formation of Ukraine (to the 100th anniversary of adoption)

The article tries to disclose the main stages on the way of announcing independence of the Ukrainian People's Republic by the IVth Universal. The author has made the analysis of formation on the state autonomy in the national deliberative movement of the beginning of the 19th century and Ukrainian political parties' programs and has defined their independence oriented way. Peculiarities of state formation processes in the Central Rada's activities are defined. The Central Rada's Third Universal's meaning is characterized as this is the act that proclaimed the Ukrainian People's Republic and the grounds of state formation reflected in the IVth Universal have been constructed. The author pays a special attention to the backgrounds that contributed to necessity of creating an autonomous Ukrainian state, as well as to the influence of exterior factors – legitimization of the

Ukrainian delegation at the peace negotiations in Brest in 1917-1918 and the Bolshevik's aggression. Principal directions of state formation, highlighted in details, are described in the state building act – the Universal, such as the necessity of peace conclusion between the belligerent states, carrying out the politics of good neighbourliness and economic reformations, solving the questions of land and national questions, ensuring democratic freedoms, creating a state apparatus and legislation of an independent state. The author draws a parallel line with the problems of the present time and peculiarities and major difficulties of both internal and external way of the Central Rada's IVth Universal, peculiarities that became on the way of the young Ukrainian state and brought to the loss of independence. Conclusions that emphasize historical meaning of the Universal, it's relevance for the contemporary Ukraine.

Keywords: Central Rada, Ukrainian People's Republic, IVth Universal, independence, autonomy, peace, national concord

Надійшла до редакції 23.01.2018 р.